

Lokalt privatarkivarbeid – eksempelet Bergen 1975 – 2000

Av Arne Skivenes

Stortingsmelding 22 omtaler privatarkivarbeid som et område som må prioriteres. Beskrivelsen av situasjonen og av arbeid som er utført begrenser seg i hovedsak til Oslo og det nasjonale plan. Arbeidet som er blitt utført utover landet sies det intet om. Jeg er bedt om å skrive noen ord om dette arbeidet i Bergen de siste tiårene.

Hvordan skal jeg beskrive privatarkivarbeidet i Bergen de siste 20 –årene? Som tilbakeskuende analyse? Nei, jeg tror heller jeg vil fortelle historien om hvordan dette vokste frem og endret seg, om premisser som ble lagt og om de vurderingene som ble gjort underveis.

Da Arkivkomiteen av 1975 la frem sin innstilling til Bergen Formannskap i 1977, bar den tittelen *Byarkiv i Bergen*. En av grunnene til at den ikke het *Kommunearkiv i Bergen* var at komiteen mente den historiske siden ved virksomheten måtte prioriteres, en annen var at komiteen så for seg at Byarkivet skulle bli et sentralt oppbevaringssted for alle arkiver som var av betydning for bysamfunnet, og som ikke var dekket inn gjennom stat eller fylkeskommune.

Nå var det allerede sikret en god del privatarkiver i Bergen, først og fremst gjennom Universitetsbibliotekets Manuskriptsamling, som hadde drevet arkivsikring i over 100 år, men også gjennom Statsarkivet, Sjøfartsmuseet, Teaterarkivet og endel mindre samlinger. Men komiteen så for seg at dette arbeidet burde være et hovedarbeidsfelt for det planlagte byarkivet.

Bergen Byarkiv fikk sin beskjedne start i mars 1979 gjennom ansettelsen av undertegnede som byens første byarkivar (jeg hadde da vært engasjert for arkivsikring siden oktober 1976). Og enkelte små privatarkiver kom inn også denne første tiden. Den første seriøse prøven på komiteens målsetning kom i 1980, da spørsmålet om avlevering av Arne Fabrikkers arkiv kom på dagsorden. Over 300 hyllemeter er mye å håndtere for en enslig person, men så ble den praktiske delen av oppgaven løst ved et kobbelt handelshøyskolestudenter som meldte seg frivillig til dugnad for å få sikret og tilgjengeliggjort arkivmateriale som de selv skulle bruke til historisk-økonomisk forskning. Det var en munter gjeng, og arbeidet gikk unna, men det skjedde vel ting i den anledning som glemselen har trukket sitt nådefulle slør over, og som neppe bør gjentas. Men det gikk godt! Arkivet ble senere ordnet av Byarkivets første vitenskapelige assistent på sysselsettingstiltak, og redusert til 125 meter. Senere på året fulgte arkivet etter handelshuset Sundt & Co AS, og så var vi i gang for alvor.

Utover 1980-tallet fortsatte Byarkivet å ta inn bedriftsarkiver og organisasjonsarkiver, og prioriterte feltet både mht depotplass og arbeidskraft. Flere av de institusjoner som til da hadde sikret privatarkiver som marginal del av sin virksomhet overlot det de hadde samlet inn til Byarkivet, for eksempel Gamle Bergen, Det Hanseatiske Museum, Historisk Museum. Sysselsettingstiltakene i disse årene ga relativt enkel tilgang på kvalifisert arbeidskraft, også mange med vitenskapelige kvalifikasjoner. På kort sikt hadde dette som konsekvens at en god del privatarkiver ble sikret og ordnet. På lengre sikt ble det et problem at den opparbeidete kunnskapen i stor grad forsvant, og at behovet for stabile arbeidsplasser til slik virksomhet ble

utydeliggjort. For sterk bruk av prosjektorienterte virkemidler vil på sikt føre til driftsmessige problemer.

I 1983-84 hadde Byarkivet samtaler med Bergens Arkitektforening og dens Komite for eldre Bergensarkitektur om problemstillinger vedrørende oppbevaring arkitektarkiver. Arkitektene var opptatt av opphavsmannens rettigheter ved bruk av materialet, kontroll over sitt åndsverk osv. Vi var opptatt av bevaring av arkitektarkiver i sin totalitet, ikke bare "gode" bygg, og også skisser, korrespondanse, kontrakter, foto og regnskap. Arbeidet startet med inntak av Ole Landmarks arkiv, og har fortsatt med to- til fire nye arkiver hvert år, slik at vi pr. i dag oppbevarer et tyvetalls store arkitektarkiver og et titall mindre og arkivdeler. Arkitektarkiver er trolig den mest ressurskrevende arkivtypen å arbeide med, både fysisk oppbevaring, systematikk og registrering samt rettighetsforhold er kompliserte. Men de er trolig den beste kilden til kunnskap om et samfunns bygningsmasse, og av denne grunn er dette en høy prioritet i vårt arbeid.

Midt på 80-tallet deltok vi i prosjektet Nærings- og Organisasjonsarkiv i Hordaland (NOH) sammen med Statsarkivet, Historisk Institutt, Seksjon for økonomisk historie (NHH) og Privatarkivinstituttet. Prosjektet gikk i tre faser:

I Registrering av arkiv etter eksisterende bedrifter i fylket (definert som eksisterende bedrifter som gikk lenger tilbake enn 1950),

II Registrering av arkiv etter nedlagte bedrifter i fylket.

III Registrering av arkiv etter eksisterende og opphørte organisasjoner i fylket.

Prosjektet tallfestet et rikholdig informasjonstilfang og dannet basis for flere etterfølgende arkivanalyser (dessverre noen ganger i misforstått form). Prosjektledelse og arbeidssted ble besørget av Statsarkivet, mens arbeidskraft, nesten 6 årsverk, ble fremskaffet gjennom Byarkivets sysselsettingstiltak. Brorparten av de registrerte arkivene falt da også innenfor byområdet.

Prosjektet fortalte oss en del om mengden av usikret bevaringsverdig materiale i fylket og byen. Av en total på ca 3000 arkiver (ca 2/3 i Bergen) med et omfang på vel 70.000 meter, må en på grunnlag av et konservativt overslag regne med at Bergen alene har 10-15.000 hyllemeter bedriftsarkiver og 5000 hyllemeter organisasjonsarkiver som bør sikres for ettertiden. Et omfang ingen arkivinstitusjon kunne makte å håndtere alene.

Midt på 80-tallet tok også Bergens Faglige Samorganisasjon kontakt med Byarkivet for å ta opp spørsmålet om å opprette et Arbeiderbevegelsens Arkiv for Bergen og Hordaland. Det ble inngått avtale om dette i 1985 og da brannvesenet omtrent samtidig krevde omfattende loftsryddinger både i Folkets Hus og Bergens Arbeiderblad, måtte vi raskt ta imot noen hundre meter fagforeningsarkiver. Denne kontakten med fagbevegelsen ble svært viktig for arbeidet fremover, både fordi det brakte oss i kontakt med ett av "lokomotivene" i det videre arbeidet, men også fordi en del prinsipper ble til i disse diskusjonene, prinsipper som også har fulgt oss siden, og er noe annerledes en normen i Norge.

Byarkivet gikk inn i diskusjonen med arbeiderbevegelsen (representert ved Samorg i Bergen og Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek i Oslo) med et utgangspunkt som vi oppfatter fremdeles er det vanlige i arkiv-Norge, noe forenklet formulert slik: "Vi ønsker at dere overdrar arkivene til oss, vi vil helst ikke ha deposita, til gjengjeld er våre tjenester overfor dere gratis". Vi ble møtt med det ikke overraskende motstandspunkt: "Vi kan ikke gi fra oss råderetten over arkivene våre. Det er det samme som å gi fra oss sjelen vår." Vi ble også møtt med det mer overraskende argumentet: "Vi vil gjerne betale for det arbeidet dere gjør. Vi er

klar over at dette koster penger, vi vil ikke ta imot nådegaver, da kommer vi i en takknemlighetsgjeld til dere, og kan ikke påtale dårlig arbeid. Når vi betaler for oss, kan vi også stille krav.” Etter hvert adopterte vi disse synspunktene.

Like etter ble Byarkivet involvert i en diskusjon innad i kommunen om kommunens rolle og evt. ansvar for privatarkiver. Det ble gitt klare signaler om at en ensidig kommunal finansiering av en privatarkivaktivitet av noen størrelse ikke ville bli akseptert. Derimot fikk jeg utfordringen om å komme opp med en løsning som involverte bidrag fra interesserte parter. Dette ble en del av arbeidet med å utarbeide et Målsettingsdokument for Bergen Byarkiv, som ble vedtatt av Bergen Bystyre 1. juni 1987.

Strategien ble å bygge opp en organisering som bygget på en fordeling av utgiftene på flest mulig, kommunal subsidiering, privat engasjement, utnyttelse av eksisterende infrastruktur, samt oppbygging av trygge faste arbeidsplasser over tid. En runde til ”paraplyorganisasjonene” for en del viktige sektorer ga tilstrekkelig med positive signaler til at modellen kunne presenteres for bystyret som et viktig element i Målsettingsdokumentet.

Bystyret gjorde følgende vedtak: *”Bergen kommune v/byarkivet påtar seg det arkivfaglige ansvaret for privatarkiver med spesiell lokalhistorisk interesse i Bergen. Utgifter i forbindelse med slikt arbeid dekkes delvis av de private interessentene, delvis av kommunen.”*

På dette grunnlaget ble stiftelsen **Lokalhistorisk Arkiv i Bergen (LAB)** opprettet 15.12.1987. Stiftelseskapitalen på 100.000 kr ble reist gjennom deltakelse av 20 parter, der bedrifter, næringsorganisasjoner, fagorganisasjoner samt fylkeskommune og kommune deltok. Dessverre avslo Staten å oppnevne styrerepresentant, noe som kunne gitt stiftelsen mulighet til å motta skattefrie gaver. LAB tilfredsstillte kravene til offentlig stiftelse og er registrert hos Fylkesmannen. Fagbevegelsen, som et par år før hadde inngått avtale med Byarkivet om Arbeiderbevegelsens Arkiv, gikk inn i LAB, slik at stiftelsen fungerer som Arbeiderbevegelsens arkiv i Bergen og Hordaland.

Daværende sekretær i Bergens faglige Samorganisasjon, Gunnar Andahl-Pedersen, ble LABs første formann, og hadde dette vervet i 10 år, til han måtte trekke seg fra alle verv på grunn av sykdom. Hans pågangsmot og store kontaktnett har betydd svært mye for privatarkivarbeidet i Bergen. Av andre styremedlemmer har Hans Berent Fasmer (Alvøens Papirfabrikk) og Berit Berntsen (Hordaland Krets av Norges Husmorforbund) deltatt i styret siden starten.

Norsk Kulturråd innvilget LAB støtte som pilotprosjekt med 150.000 fordelt over de første tre årene. Kulturrådet har senere gitt støtte til flere av LABs enkeltprosjekter.

Økonomien i LAB hviler på flere pillarer. Det grunnleggende er kontingenten. Den er på 250 kr for medlemskap (det skulle ikke skremme noen). For dette kan medlemmet også plassere sin første hyllemeter arkivmateriale. Utover dette betales 80 kr pr hyllemeter pr år. (Ved starten ble det prøvet et mer differensiert kontingent system, basert på medlemmets økonomiske evne og interesse i å støtte prosjektet. Dette viste seg raskt å bli for vidløftig, og ble erstattet av det nettopp beskrevne).

Det økonomisk sett viktigste elementet har vært prosjektinntekter. I all hovedsak knytter dette seg til ordning og katalogisering av eldre arkivmateriale. Hovedsakelig gjelder dette privatarkiver som skal plasseres hos LAB, med det inngår også en god del prosjektoppdrag

for kommunale etater som skal klargjøre sine arkiver til avlevering til Byarkivet. Det har også vært noen prosjekter knyttet til arkivdanning.

Enkelte prosjekter har vært basert på offentlig støtte. Hovedsakelig har dette vært arkiver etter nedlagte bedrifter. Her har Kulturrådet vært en viktig støttespiller, Hordaland fylkeskommune en annen. Det har også kommet støtte fra fond og fra bostyre for konkursrammede bedrifter.

Støtten fra Bergen kommune er avgjørende for virksomheten. Den kommer i flere former. For det først kan LAB trekke på kommunal infrastruktur. Virksomheten er fysisk lagt til Byarkivet, med byarkivaren som leder. Kontor, telefon, datanettverk og magasiner er holdt i fellesskap. Kommunen har tatt på seg arbeidsgiveransvaret for LABs medarbeidere. Synergieffekten er stor. De siste årene har LAB begynt å påta seg en større del av fellesutgiftene. Kommunen gir også vel 150.000 i driftsstøtte hvert år.

Et spesielt trekk ved LAB er at selv om en fra starten måtte basere seg på prosjektbaserte engasjementer, søkte en å bygge opp en økonomi som skulle kunne trygge arbeidsplass for 1-2 arkivarer. Dette ble gjort gjennom å bygge opp et fond der planen var at renteavkastningen skulle benyttes til lønnsmidler. Fondet ble bygget opp ved å legge en fondsandel på 30% på de fleste prosjekter (det blir ikke regnet fondsavgift av offentlig støtte). Denne strategien ble til i en tid da rentenivået var på over 10% og vil neppe la seg realisere i sin opprinnelige form i særlig nær fremtid. Imidlertid utgjør fondet i dag vel 2,2 millioner, og danner en økonomisk sikring for LABs ene faste stilling, som delfinansieres gjennom prosjekt – og driftsinntekter.

Denne strategien har sikkert nok ført til et noe lavere aktivitetsnivå hvert år enn vi ville hatt om vi brukte alle inntektene straks. På den annen side har vi i dag en stabil organisasjon. Det har vært vår løsning på å sikre kontinuerlig drift på et arbeidsfelt som krever langsiktige løsninger og sikkerhet, men der alle offentlige insentiver er konsentrert rundt prosjektmakeri. Prosjektstøtte kan få et arkiv ordnet og katalogisert, men den kan ikke sikre at kunnskapen om det forblir i organisasjonen, heller ikke utgifter til betjening, lokalleie og andre driftsrelaterte oppgaver. Dette er de store problemene blant dem som har drevet privatarkivarbeid noen år.

Likevel er det åpenbart at Lokalhistorisk Arkiv i Bergen og Bergen Byarkiv har fått utrettet adskillig. Det er vel 100 medlemmer pr. i dag, og innenfor rammene av LAB er det tatt inn ca 3100 hyllemeter arkivmateriale. I tillegg er det tatt inn ca 1000 m i Byarkivets egen regi, slik at det innenfor Bergen Byarkivs vegger befinner seg ca 4000 hyllemeter privatarkivmateriale fordelt på 975 enkeltarkiver.

Forholdet mellom Byarkivet og LAB er fleksibelt. Dersom det er mulighet for økonomisk delaktighet fra arkivskaper eller prosjektstøtte i forbindelse med f.eks nedlagte bedrifter, håndteres saken av LAB. I andre tilfeller er det Byarkivet som sikrer arkivene. Et viktig poeng her er at vi driver denne virksomheten for å sikre arkiv, ikke for å tjene penger. Ingen blir avvist om de ikke kan eller vil betale. Dette har vi en helt åpen holdning om. Og det viser seg da også at de fleste finner det naturlig å betale en slags leie for oppbevaring av sine arkiver.

Men jo lenger en driver denne virksomheten, jo mer ser en at nivået er på sparebluss. Mange arkiver som er tatt inn og sikret forblir uordnet – og dermed vanskelig tilgjengelig – fordi det ikke er ressurser til å utføre dette arbeidet. Men den virkelige hindringen nå er knappheten på magasinressurser, altså kommunens innsats. Dette hindrer oss i dag fra å gå offensivt ut og be om flere arkiver.

Om jeg skulle avslutte denne lille redegjørelsen med LABs og Byarkivets ønskeliste til oppfølgingstiltak på dette feltet, utfra de signalene som er gitt i stortingsmeldingen, måtte det bli disse:

- sett forgang i den kartleggingen av arkivarbeid på kommune-, fylkeskommune og privatarkivområdet som er bebudet. Det vil gi den kunnskap man trenger for å beskrive HELE arkiv-Norge. Nedsett et utvalg – med tyngdepunkt utenfor Arkivverket – til å organisere kartleggingen og oppsummere den.
- la Norsk Kulturråd fortsette med prosjektorientert støtte til arkivordning og formidling. De har gjort en viktig jobb. Formaliser oppnevning av et arkivfaglig råd til støtte for vurderingene.
- la ”privatarkivpotten” som omtales i meldingen i hovedsak gå til *driftsstøtte* til dem som allerede har vist at de vil satse på privatarkivarbeid. La dem komme inn på statsbudsjettet med rimelig trygge summer, slik at de kan bruke tiden sin på arkivarbeid og ikke pengeleding. Et fast årlig tilskudd på tilsvarende en arkivarlønn pr. 500 eller 1000 hyllemeter kan være et fornuftig utgangspunkt. La de første bidragene komme allerede i år 2001.
- lag støtteordninger til å få katalogopplysninger fra privatarkiver lagt inn i Asta og overført Samkatalogen, slik at den kan bli representativ.

Et lite utvalg arkiver ved BBA/LAB:

Alvøen Papirfabrikk med div. virksomheter
Arbeiderpartiet i Bergen, en rekke organisasjoner
Arne Fabrikker med div virksomheter
Arnesen & Darre Kaarbø, arkitekter
Bergen faglige Samorganisasjon med mer
Bergen KFUM/KFUK
Bergens Arbeiderblad
Bergens Haandværks- og Industriforening
Bergens Handelsforening
Brann, Sportsklubben
Det norske Kontor
Fagforeninger, en lang rekke enkeltforeninger
Fløibanen AS
Gula Tidend
Hansa Bryggeri AS
Kvinnefronten i Bergen
Mohn, Albert Henrik, journalist og forfatter
Morgenavisen
Nyfeministene i Bergen
Salhus Tricotagefabrik
Schou, Einar Oscar, arkitekt
Skansens Bataljon
Solheimsviken A/S, skipsbyggeri
Sundt & Co AS
Sømme, Axel, professor, geograf
Ten Sing, Bergen
Trengeid fabrikk